

Vpliv nasilja v vizualnih medijih na vedenje mladih* Impact of visual media violence on adolescent behaviour*

Urša Petja Mrevlje**

Ključne besede
nasilje
mladostniki, vedenje
agresija
družina
množična občila
osebnostni testi

Key words
violence
adolescent behavior
aggression
family
mass media
personality tests

Izvleček. Nasilje je v sodobni družbi vse bolj prisotno. Posledice se kažejo v visokem številu poškodb in smrtnosti, zaradi česar nasilje postaja tudi velik javnozdravstveni problem. Za raziskavo sem se odločila zaradi dejstva, da je nasilno vedenje pri mladostnikih tudi pri nas vse bolj razširjeno, ter zaradi vpliva medijev, ki prek svojih izraznih možnosti oblikujejo način človekovega dojemanja sveta. Glede na dejstvo, da imajo mediji v življenju sodobnega človeka in s tem tudi pri psihosocialnem razvoju otrok in mladostnikov vse večji pomen, sem v raziskavi poskušala oceniti vpliv nasilja v medijih na nasilno vedenje mladostnikov. Dvema skupinama mladostnikov (raziskovano skupino je sestavljalo 62 mladostnikov obeh spolov v starosti od 15 do 19 let, gojencev vzgojnih zavodov, kontrolno skupino pa 87 po spolu in starosti usklajenih dijakov srednjih šol) sem dala izpolniti vprašalnik, ki ocenjuje družinske razmere, nasilje v družini, odnos do nasilja, nasilno vedenje, avtoagresivnost in vedenje, povezano z mediji. Razen tega sem za oceno agresivnosti kot osebnostne lastnosti uporabila tudi standardiziran Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti. Mladostniki iz raziskovane skupine so se od svojih vrstnikov v kontrolni skupini statistično pomembno razlikovali po izkušnjah z nasiljem v družini, po lastnem nasilnem vedenju, v odnosu do nasilja, po avtoagresivnosti ter po odzivu, doživljanju in motiviranosti za sprejemanje nasilja v medijih. Raziskava je pokazala, da so za nasilje v medijih mladostniki z neugodnimi družinskimi izkušnjami in višjo stopnjo agresivnosti kot osebnostne lastnosti sprejemljivejši od vrstnikov, ki so odraščali v ustrežnejših razmerah in že pri-

Abstract. Violence is becoming increasingly present in modern society. Its consequences are manifested in a large number of injuries and premature deaths and thus violence is becoming a great problem for public health. My decision to undertake this research was spurred by the fact that violent behaviour among adolescents is increasingly present in Slovenia and because of the influence of the visual media on human perceptions of the real world. Considering the increasing significance that the media have on the life of modern man and on the psycho-social development of children and adolescents, I endeavoured to evaluate the influence of violence in the media on violent behaviour of adolescents. The research group was comprised of 62 adolescents of both genders in the age group from 15 to 19 years who are inmates of adolescent rehabilitation centres. The control group comprised 87 gender and age compatible high school students. A questionnaire was given to both of these groups that evaluates family conditions, violence in the family, attitudes towards violence, violent behaviour, autoaggressiveness and behaviour related to the media. In order to evaluate aggressive behaviour as individualised characteristics we used the standardised Buss-Durkee questionnaire. Adolescents from the research group differed from the control group in the experience with violence in the family, in their personal violent behaviour, in attitude toward violence, in autoaggressiveness and in their response, experience and motivation for accepting violence in the media. These differences were statistically significant. The research showed that adolescents with unfavourable fam-

*Objavljeno delo je bilo nagrajeno s Prešernovo nagrado za študente v letu 1996.

**Urša Petja Mrevlje, štud. med., Center za mentalno zdravje, Psihiatrična klinika Ljubljana, Zaloška 29, 1000 Ljubljana.

marno niso razvili izrazite negativne agresivnosti. Nasilje v medijih pa je najverjetneje le eden od mnogih dejavnikov, ki povečujejo nasilniško vedenje mladih.

ily experiences and a higher degree of aggressive behaviour are more receptive to violence in the media than adolescents who have grown up in more favourable conditions and who have not developed noticeable aggressive behaviour. Violence in the media is most probably only one of the various factors that increase violent behaviour among adolescents.

Uvod

Nasilje je v sodobni družbi vse bolj prisotno. Posledice se kažejo v visokem številu poškodb in smrtnosti, zaradi česar postaja nasilje tudi velik javnozdravstveni problem.

Spremlja nas od malih nog, ko smo z njim soočeni že preko pravljic in risank, vedno bolj pa tudi v vsakdanjem življenju. Tako ga počasi sprejemamo kot del vsakdana, kar še spodbuja njegovo širjenje. Naraščanje nasilja je spodbudilo številne raziskovalce različnih strok, da so poskušali ugotoviti vzroke in določiti vplive na njegov nastanek in pojavnost. Pri nas in v svetu je bilo izvedeno že mnogo raziskav, v katerih so poskušali ugotoviti, kako se nasilnost razvija, kaj jo spodbudi pri ljudeh in kakšne posledice ima.

Med mnogimi dejavniki, ki spodbujajo nasilno vedenje, je vedno bolj pomembna vloga različnih medijev. Vedno večjo vlogo televizije je karikiriral že Centerwall (1994), ki pravi, da se je v zadnjih 40 letih osnovna družina spremenila: zdaj jo tvori eden ali dva starša, eden ali več otrok ter televizijski sprejemnik (1).

Opredeleitev pojma agresivnosti

Agresivnost v najširšem smislu je vsak aktivni pristop k okolju in izraža prvoten pomen grške besede »ad-agredi« – približevati se, pristopiti. Pod skupnim imenom so tako zajete konstruktivne in destruktivne oblike agresivnosti, kar lahko vodi do mnogih nesporazumov. V pogovornem jeziku beseda agresivnost zajema predvsem njene destruktivne oblike.

Definicije agresivnosti se med avtorji zelo razlikujejo. Freud jo je pojmoval zelo široko, vendar je ni nikoli natančno opredelil, sprva jo je omenjal kot sestavni del težnje po samohranitvi, kasneje pa je vedno bolj poudarjal njene razdiralne vidike (2). Behavioristi (npr. Buss, Dollard, Miller) (3) jo pojmujejo najožje, in sicer kot reakcijo, katere cilj je poškodba živega organizma. Večina avtorjev pa se izogiba obeh skrajnosti in upošteva namen, okoliščine in posledice dejanja kot osnovo za opredelitev agresivnosti. Danes je agresija najpogosteje definirana kot vedenjska značilnost, ki se kaže v gospodovalnih, nasilnih ali napadalnih besedah ali dejanjih usmerjenih proti drugim ljudem (3, 4). Kadar se nanaša na trenutno, kratkotrajno obliko vedenja, navadno uporabljamo izraz agresija, medtem ko agresivnost pomeni trajno značilnost posameznika.

Teorije agresivnosti

Instinktivistične teorije agresivnosti

Mnenja o izvoru agresivnosti so deljena. Različni avtorji jo pojmujejo kot instinkt, nagon, izvor energije, čustvo, način prisile, navado, reakcijo na frustracijo itd.

Instinktivistično pojmovanje agresivnosti je najstarejše in prvi je o tem pisal Mc Dougall (1908) v knjigi »Uvod v socialno psihologijo« (5). Menil je, da vse človekovo socialno obnašanje vodijo instinkti, da se agresivnost razlikuje od drugih instinktov po tem, da deluje le občasno in da jo vzpodbudi frustracija. Agresivnost naj bi služila naravnemu izboru najmočnejših posameznikov ali skupin. Freud je pred letom 1920 agresivnost opisoval kot sestavni del seksualnega instinkta (libida), kasneje pa jo je od seksualnosti povsem ločil ter poudarjal predvsem njeno prilagoditveno vlogo (2, 6). Po prvi svetovni vojni je razvil teorijo o instinktu smrti (*Thanatos*) (7, 8), v kateri agresivnosti ni več pojmoval kot sredstva za obvladovanje sveta, temveč naj bi odražala človekovo samouničevalnost. Freudova teorija je deterministična, saj pravi da je človeško obnašanje določeno z instinkti, ki so biološko determinirani: to, kar žene človeka, so instinkti. Značilnost instinktov pa je, da je najpomembnejša težnja po izpolnitvi, saj se občutje zadovoljstva lahko doseže le z izpolnitvijo le-teh. Eden osnovnih instinktov pa je instinkt za uničenje. Torej za človeka pomeni obstoj uničevanje drugih in sebe (6).

Le redki psihoanalitiki, med njimi Nunberg, Waelder in Klein (1930) (9, 10), so sprejeli Freudov pojem instinkta smrti, večina ga je zavrnila (8, 11). Kljub temu so sprejeli instinktivistično pojmovanje agresivnosti. Adler (1937) jo je povezoval s težnjo po moči, nadvladi oziroma popolnosti. Agresivnost je pojmoval kot instinkt, ki zadovoljuje vse potrebe in se odraža v najrazličnejših vidikih obnašanja (12).

Vendar pa večina sodobnejših psihoanalitično usmerjenih avtorjev zavrača pojmovanja klasične psihoanalize in pojmuje agresivno vedenje kot posledico različnih frustracij. Poleg predstavnikov neoanalitične smeri, kot so Fromm, Hornerjeva, Reich, Sullivan in Schultz-Hencke, spadajo v to skupino tudi zastopniki organizmičnih teorij osebnosti, predstavniki humanistične psihologije, kot sta Maslow in Rogers, ter začetnik Gestalt terapije Perls (6, 11).

Fromm (1975) je postavil teorijo, ki predstavlja kompromis med instinktivističnimi in sredinskimi teorijami. Kot vodilni poznavalec agresivnosti s kliničnega vidika loči dve vrsti – pozitivno ali benigno ter maligno. Prvo deli na psevdoagresivnost in obrambno agresivnost. K psevdoagresivnosti prišteva nehotno, igrivo in samopotrditveno, k obrambni pa konformistično in instrumentalno agresivnost. Benigna oblika agresivnosti je skupna tako človeku kot živalim in je dedno pogojena težnja k napadu ali begu, kadar so ogroženi osnovni življenjski interesi. Je torej nujna za obstanek posameznika in vrste ter služi prilagoditvi. Traja le toliko časa, dokler deluje njen vzrok, z razrešitvijo frustracije pa preneha. Druga oblika agresivnosti ali maligna agresivnost pa je tipična za človeka in vključuje maščevalno, ekstatično ter značajsko obliko (13). Naštete nimajo prilagoditvene vloge in niso dedno zasnovane. Avtor jih označuje kot strasti, ki izvirajo iz neugodnih pogojev človekovega življenja in predstavljajo vir nadomestnega zadovoljstva. V ugodnih življenjskih po-

gojih posameznik razvije ustvarjalni značaj, ki najde svoj izraz v ustvarjalnem delu in ljubezni. Pri teh ljudeh ne najdemo maligne agresivnosti, pač pa le pozitivno, ki jim pomaga prebroditi frustracije. Razdiralni (destruktivni) značaj je posledica neuspeha človekove osebnosti, da bi se ustvarjalno izrazila. Ker ne more ustvarjati, uničuje (13).

Agresija kot reakcija na določene okoliščine

V času najbolj živahnega razvoja psihoanalize v Evropi se je v ZDA začela razvijati smer, ki v mnogočem predstavlja nasprotje psihoanalize. Tako se je razvila teorija, ki je v psihologiji definirana kot teorija vedenja ali behaviorizem.

Leta 1939 je pet znanih psihologov z univerze v Yalu: Dollard, Doob, Miller, Mowrer in Sears postavilo danes že klasično hipotezo o frustraciji in agresiji. Po tej hipotezi agresija ni rezultat delovanja instinktov, temveč je vedenje, ki se vedno pojavlja kot odgovor na frustracijsko situacijo (14). To je pomenilo začetek konca instinktivistične razlage. V psihologiji so se uveljavile tako imenovane sredinske razlage agresivnosti, ki so temeljile na tej hipotezi in bile velikokrat modificirane. Berkowitzeva modifikacija je podkrepljena z velikim številom raziskav in je bila zato sprejeta s strani mnogih socialnih psihologov. Po njegovem frustracija ne povzroči agresivnosti neposredno, temveč preko določenega emocionalnega stanja – srda, ki v prisotnosti določenih pogojev vodi do agresije (15).

Agresija kot naučeno vedenje

V začetku 60-ih let je znani ameriški psiholog Bandura s standfordske univerze s sodelavci izvedel tri raziskave, ki so privedle do dveh bistvenih zaključkov:

- agresivno obnašanje se lahko pojavi tudi brez predhodnih emocionalnih sprememb v organizmu, torej samo kot izvajanje naučenega vedenja;
- učenje je mogoče ne le z lastno aktivnostjo in podkrepitevijo te aktivnosti, temveč tudi prek opazovanja aktivnosti drugih oseb (16).

Z nadaljnjim raziskovanjem drugega dejstva je Bandura prišel do odkritja posebne vrste učenja – posnemovalnega, pri katerem je, v skladu z večino drugih teorij učenja, najpomembnejši dejavnik podkrepitev (17).

Številne podobne raziskave so pokazale, da vsaka agresija ne nastane kot posledica frustracije, kar je sprožilo nova vprašanja o njenem nastanku. Kot odgovor nanje so mnogi psihologi razvili teorije o agresivnosti kot naučeni obliki vedenja. Zillman (1979) je pisal o treh oblikah takega učenja: eksperimentalno, učenje dražljajev, ki so povezani z agresivnostjo, ter socialno učenje (8). Na osnovi prvih dveh modelov niso nastale pomembnejše teorije, iz tretje ugotovitve pa izvira najpomembnejša teorija učenja v sodobni psihologiji – teorija socialnega učenja. Ta ne zanika motivacijskih dejavnikov pri učenju in razvijanju agresivnega vedenja, vendar jih pojmuje širše in mednje vključuje tudi socialne podkrepitev. Tem pripisuje celo odločilen pomen, saj predpostavlja, da osnovni vzroki vedenja ne ležijo v posamezniku samem, temveč v socialni situaciji. Omenjena teorija izvira iz sociobehavioristične usmeritve, po kateri človek ni žrtev samo notranjih sil niti ni samo pod vplivom okolja. Psihološko delovanje lahko razumemo kot dvosmerni vpliv med vedenjem in pogoji, ki ga povzročajo. Posameznik si s simboli ponazori (re-

prezentira) zunanje pogoje in z njihovo pomočjo načrtuje svoje vedenje, ki ni le slepo prilagajanje okolju. Okolje, v katerem posameznik živi, torej vpliva na njegovo vedenje, hkrati pa s svojim vedenjem to okolje tudi spreminja (8).

Na osnovi teorije socialnega učenja lahko govorimo o štirih osnovnih procesih, ki vodijo do oblikovanja agresivnega vedenja:

- agresivni model lahko pri opazovalcu sproži asociacije na pretekle podkrepite in tako omogoči pojav agresivnega vedenja pri njem;
- kadar je agresor na kakršenkoli način nagrajen za svoje vedenje, pa tudi kadar na tako vedenje ni odziva, to vzbudi pri opazovalcu vtis, da je takšno vedenje ne le sprejemljivo, temveč celo zaželeno v določenih situacijah. To vodi do dezinhibicije agresivnosti pri opazovalcu, kadar se znajde v podobni situaciji;
- opazovanje agresivnosti povzroča emocionalno vzbujenje opazovalca, kar v skladu z modelom splošne vzbujenosti lahko povzroči tudi agresivne reakcije;
- pri opazovalcu obstaja težnja po uporabi istih sredstev ali načinov za doseg nekega cilja – če so ta sredstva agresivna, se bo opazovalec v podobnih okoliščinah obnašal prav tako agresivno (11).

S tem je Bandura poudaril pomembnost posnemovalnega (imitativnega) učenja. Po njegovem je pri človeku sprva najpomembnejše neposredno učenje, kasneje pa se posameznik veliko večino svojega vedenja nauči s posnemanjem vzornikov. Sprva so to starši, kasneje pa postane vse pomembnejši vpliv vrstnikov, subkulture, pomembno vlogo pa igrajo tudi simbolični vzorniki ali modeli, ki jih posredujejo sredstva množičnega obveščanja (8, 18–20). Vzornik je torej lahko živa oseba, lik iz filma ali celo iz domišljije (lik iz risanke ali pravljice). Čim bolj realen je model, tem bližji je opazovalcu, in zato ima večji vpliv na njegovo vedenje (21). Izpostavljenost agresivnim vzornikom sicer še ne zagotavlja, da jih bo posameznik tudi posnemal. Največji vpliv imajo vzorniki, ki jih posameznik visoko ceni ali pa se z njimi enači. S posnemanjem se posameznik ne nauči le posameznih oblik vedenja, temveč tudi splošne vedenjske strategije, ki jo lahko uporablja v najrazličnejših situacijah (8).

Agresija kot posledica biološko-fizioloških dogajanj

Mnoge raziskave so privedle do zaključkov o povezavah in vplivih tudi drugih vidikov in determinant agresivnosti, kot so npr. dedna predispozicija, spol, hormoni ter sindrom XYY. Prav tako obstajajo številne teorije, ki razlagajo agresivnost kot rezultat različnih zgodovinskih, ekonomskih, političnih in nekaterih drugih pojavov.

Vpliv medijev na razvoj agresivnosti

Tisk, radio in televizija so postali sestavni del vsakdanjega življenja; odražajo ga in hkrati spreminjajo. Njihov vpliv je mnogostranski in ga pogosto niti ne opazimo. Prek svojih značilnih izraznih možnosti sredstva množičnega obveščanja oblikujejo način človekovega doživetja sveta, zelo pomemben pa je tudi njihov vsebinski vpliv.

Omenjeni mediji so se pojavljali v določenem časovnem zaporedju in vsak od njih je povzročil značilne psihološke in socialne spremembe. Tisk je bil prva od naštetih oblik mno-

žične komunikacije, ki je omogočil zbiranje in hranjenje velikega števila podatkov ter njihovo dostopnost. Kasneje sta se pojavila še radio in nato televizija. Pezdekova in Lehrerjeva (1983) sta vodili raziskavo o kognitivnih procesih, potrebnih za razumevanje in pridobivanje podatkov iz teh treh medijev (22). Primerjava tiska in televizije je pokazala le eno statistično značilno razliko v prid televizije, ki kaže na njen večji vpliv na učenje. Že Scribner in Cole (1981) sta ugotovila, da tisk sam po sebi nima velikega vpliva na razvoj intelektualnih sposobnosti. Pomemben je zaradi sistema izobraževanja, ki v večini kultur temelji na pisani besedi in njeni aktivni uporabi. Televizija ima slabši vpliv zaradi prevelike pasivnosti gledalcev. Pezdekova in Lehrerjeva sta prav tako ugotovili, da televizija bolj kot radio spodbuja k razumevanju in pomnjenju nekega sporočila. Dokazali sta, da dinamična vizualna predstavitev omogoči boljše pomnjenje, kar kaže na bistveno razliko med govornim in slikovnim medijem. Torej je televizija učinkovitejši medij za posredovanje podatkov kot tisk ali radio, kar poudarja njeno pomembnost pri učenju (22–24).

Sredstva množičnega obveščanja, še posebno televizija, ponujajo številne vzornike, ki pripomorejo k učenju najrazličnejših oblik vedenja, tudi agresivnega. Vzorniki seveda niso le junaki s filmskih platen ali televizijskih zaslonov, pač pa so lahko tudi osebe, s katerimi imamo neposreden stik, vendar pa je z razvojem teh sredstev posnemovalno učenje dobilo mnogo večje razsežnosti. Precejšnji del človekovega vedenja je danes plod tovrstnega učenja, ki temelji na štirih osnovnih procesih teorije socialnega učenja.

Seveda pa prisotnost modelov še ne zagotavlja, da jih bo posameznik tudi posnema. Kateri od njih bo pritegnil njegovo pozornost, je odvisno od osebnih nagnjenj. Osebe, ki pozitivneje vrednotijo agresivnost, so bolj sprejemljive za vpliv agresivnih vzornikov, saj jih slednji bolj privlačijo, s tem pa se jim nudijo večje možnosti za učenje agresivnega obnašanja (8, 20). Pogosto, povprečno 3–4 ure dnevno gledanje televizije, izrine druge aktivnosti in zanimanja otroka in mladostnika, kot so učenje, branje, sprostitve ali šport. Posameznik tako nima dovolj izkušenj na raznih področjih življenja, ki jih nadomešča z opazovanjem dogajanja na ekranu in tako tudi težje loči te podobe od resničnosti (22, 23, 25, 26). Pomembno je tudi dejstvo, da je nasilje na televiziji brez vidnih posledic, učinkovito in pogosto nagrajeno. Spori se tako hitro, brez kompromisov in potrpljenja, učinkovito končajo. Poleg tega so le redko prikazane njegove fizične in psihične posledice (27).

Vedenje vzornikov si posameznik predoči s predstavami in besednimi simboli, ki mu pomagajo, da si ga bolje zapomni. Poleg tega mora razviti tudi ustrezne motorične spretnosti, če želi svoje znanje praktično uporabiti. Kljub vsemu pa nasilja ne izvaja, če zanj ni motiviran, če zna razreševati svoje frustracije na drug, manj destruktiven način, oziroma če v danih okoliščinah pričakuje neugodne posledice.

Raziskovanje agresivnosti

V zadnjih desetletjih so bile izvedene številne raziskave, ki so poskušale razjasniti določene vidike vpliva medijev na nasilje. Učenje agresivnega vedenja s posnemanjem vzornikov so številne raziskave tudi potrdile.

Večino študij v naravnih pogojih so izvedli pri otrocih, ki so jim neposredno ali pa na televizijskem zaslonu prikazovali nasilno vedenje. Po tem so otroke odpeljali v igralnico,

kjer so jim ponudili najrazličnejše igrače, s katerimi so se lahko nemoteno igrali. Igro otrok so posneli na filmski trak, nato pa primerjali pogostost in izraženost njihovega agresivnega vedenja s skupino otrok, ki je pred tem gledala spored, ki ni prikazoval nasilja. Analize velikega števila tovrstnih raziskav jasno kažejo, da opazovanje nasilja značilno poveča njegovo pojavnost (8, 27–29). S tem so dokazali neposreden, kratkoročni učinek, kar pa seveda še ne dokazuje njegovega dolgotrajnejšega, morda seštevajočega vpliva.

Seveda so pri nastajanju agresivnih navad precejšnje individualne razlike (8). To so raziskovali Steuer, Applefield in Smith (1971), ki so podrobno opazovali odziv petih otrok na nasilni film. Poleg razlik pa je študija tudi dokazala, da se učinki, ki jih ima prikazovanje nasilja na vedenje, lahko seštevajo, saj so se pri otrocih agresivne reakcije pojavljale po različnem številu predvajanj.

Longitudinalne raziskave so iskale odgovore na vprašanja o dolgotrajnem učinku v medijih prikazanega nasilja. Eron s sodelavci je spremljal razvoj 875 otrok v obdobju več kot desetih let (1960–1981). Dečki, ki so se pri osmih letih močno navduševali za nasilne sporede, so kazali tedaj, kot tudi pri 19 letih, pomembno več agresivnosti v medosebnih odnosih. Tudi če so med seboj primerjali otroke, ki so v otroštvu kazali enako stopnjo agresivnosti, so bili v adolescenci agresivnejši tisti, ki so pogosteje gledali oddaje z nasilno vsebino (1, 30). Avtorji so na osnovi teh rezultatov menili, da je med opazovanjem in agresivnim vedenjem neposredna vzročna zveza. Do podobnih zaključkov je prišel tudi Huesmann (1986) v prospektivni, 22 let trajajoči raziskavi. Število kriminalnih dejanj pri raziskovani skupini v starosti 30 let je bilo značilno povezano s časom gledanja televizije pri 8 letih ter takratno izbiro predvsem nasilnih programov (27, 31). Enako sta ugotovila tudi Chaffee in McLeod (1971), ki sta našla omenjeno povezavo še po tem, ko sta izključila vpliv socialno-ekonomskih dejavnikov, družine in stopnje inteligentnosti (8). Omenjene raziskave so tako prispevale podrobnejše podatke o raziskovanem vplivu. Vendar pa so izvedene na relativno majhnih vzorcih in niso vsebovale podatkov o dodatnih kontrolnih spremenljivkah. Poleg tega ni bila vključena reprezentativna populacija, kar onemogoča posploševanje dobljenih rezultatov brez zadržkov (32).

V retrospektivni raziskavi, ki so jo izvedli Kruttschnitt in sodelavci (1986), so primerjali 100 moških, zaprtih zaradi nasilnega vedenja (umor, posilstvo, fizični napad), s 65 moškimi brez podobnih podatkov. Izenačili so jih po starosti in rasi, upoštevali uspeh v šoli, izpostavljenost nasilju v družini v otroštvu in osnovno raven kriminalnosti. Ugotovili so, da je povezava med nasiljem pri odraslih in njihovo izpostavljenostjo nasilju na televizijskem ekranu v otroštvu statistično značilna (1).

Centerwall (1994) je razširil raziskave na več populacij, vključil je Kanado, Združene države Amerike in Južno Afriko. Raziskoval je število ubojev v teh deželah pred pojavom televizije in po njem. Zaradi primerljivosti je vključil v raziskavo le pripadnike bele rase, države pa so bile primerne zaradi podobne tehnološke razvitosti, prisotnosti tudi drugih medijev ter dejstva, da je v vseh treh uradni jezik angleščina, torej ljudje spremljajo iste programe. Televizija se ni pojavila hkrati v vseh treh deželah. V Južni Afriki se je zaradi obstoječega režima smela razširiti šele po letu 1975, torej 25 let za ZDA (1). Ugotovil je, da se je 10–15 let po pojavu televizije v vsaki državi število umorov podvojilo.

Opazen je bil tudi časovni zamik med mestnim, kjer se je televizija hitreje razširila, ter podeželskim prebivalstvom. Pri vrednotenju teh podatkov pa je treba upoštevati tudi dogodke ali pojave, ki so časovno sovpadali s prodorom televizije in lahko prav tako vplivali na povečanje nasilja. Združene države Amerike so bile takrat vpletene v vojno v Vietnamu, v Južni Afriki se je razvil odpor proti apartheidu. Obenem je prišlo tudi do večjih sprememb sociokulturnih norm ter v strukturi osnovne celice – družine (27).

Namen naloge

Za raziskavo sem se odločila zaradi dejstva, da je nasilno vedenje pri mladostnikih tudi pri nas vse bolj razširjeno. Zanimalo me je, kakšna je pri tem vloga medijev, ki imajo v življenju sodobnega človeka in s tem tudi pri psihosocialnem razvoju otrok in mladostnikov vse večji pomen.

Z raziskavo sem imela namen zbrati podatke o nasilnem vedenju pri mladostnikih. Želela sem ugotoviti morebitne povezave med nasilnostjo v njihovem vedenju ter odnosom do nasilja, izkušnjami z nasiljem ter izpostavljenostjo vplivu medijev. Zbrane ugotovitve bi pripomogle k boljšemu razumevanju nasilnega vedenja mladih. Obsežnejše znanje o tem bi bilo tudi v pomoč pri načrtovanju preventivnih programov.

Hipoteze

1. Mladostniki raziskovane in kontrolne skupine izhajajo iz enakih družinskih razmer.
2. Mladostniki obeh skupin ne izražajo večjih pritožb glede svojega telesnega zdravja.
3. V doživljanju družabnih stikov in pri vključevanju med vrstnike se mladostniki obeh skupin ne razlikujejo značilno.
4. Mladostniki raziskovane in kontrolne skupine imajo enake izkušnje z nasiljem v družini, v kateri so odraščali.
5. Mladostniki obeh skupin imajo enak odnos do nasilja.
6. Pogostost nasilnega vedenja pri mladostnikih se bistveno ne razlikuje. Tudi agresivnost kot osebna lastnost je pri obeh skupinah enako izražena.
7. Mladostniki obeh skupin se ne razlikujejo po avtoagresivnosti.
8. Na nasilje v medijih se mladi obeh skupin odzivajo enako.

Metode

Vzorec

V retrospektivno raziskavo sem vključila dve skupini mladostnikov v starosti od 15 do 19 let. Podatke sem zbrala s pomočjo ankete, ki jo je izpolnilo 149 anketirancev.

V raziskovano skupino sem vključila gojence vzgojnih zavodov v Sloveniji. Skupino sestavlja 62 mladostnikov, od tega 27 fantov (43,5 %) in 35 deklet (56,4 %). Njihova povprečna starost je 16,1 let (standardna deviacija je 0,9).

Anketirani so bili gojenci naslednjih zavodov:

- Vzgojni zavod Logatec (14),
- Vzgojni zavod Slivnica pri Mariboru (10),
- Vzgojno-izobraževalni zavod Višnja Gora (21),
- Mladinski dom Tone Kozelj v Mariboru (16) in
- Prevzgojni dom v Radečah (1).

Kontrolno skupino sestavlja 87 srednješolcev iz ljubljanskih srednjih šol v povprečni starosti 15,7 let (standardna deviacija je 0,7). V skupini je zajetih 41 fantov (47,1 %) in 46 deklet (52,8 %). Kontrolno skupino smo poizkušali po starosti in spolu čim bolj izenačiti z raziskovano skupino.

Metoda dela

Vprašalnik sem sestavila posebej za to raziskavo, pri čemer sem se opirala na vprašalnike, ki so bili uporabljeni pri nas v podobne raziskovalne namene, ter ga sestavila v skladu s podatki, ki sem jih želela dobiti. Podatke sem zbirala sama, ob prisotnosti šolskih ali zavodskih psihologov.

Vprašalnik za ugotavljanje agresivnosti

Za ugotavljanje agresivnega vedenja ali odzivanja sem uporabila standardiziran večdimenzionalni vprašalnik Buss-Durkee (4, 8, 33). Oblike agresivnega vedenja so zajete v osmih kategorijah.

Telesna agresivnost se nanaša na pripravljenost za pretepanje, fizično obračunavanje, ne vključuje uničevanja predmetov.

Posredna (indirektna) agresivnost vključuje vse oblike agresivnosti, ki niso usmerjene na določen cilj. Sem spadajo napadi besa, loputanje z vrati, pa tudi opravljanje in zbijanje šal na tuj račun.

Razdražljivost je oblika agresivnosti, ki se kaže kot pripravljenost takojšnjega izbruha. Izbruh lahko povzroči vsak najmanjši izziv. Vključuje naglo jezo, ogorčenost, grobost, slabo voljo.

Negativizem označuje vse oblike nasprotovalnega vedenja, ki so običajno usmerjene proti avtoriteti. Predstavlja odklonitev sodelovanja, od pasivnega nestrinjanja do odkritega upora proti avtoritetam, zakonom ali konvencijam.

Sovražnost vključuje ljubosumnost in rivalitetno problematiko. Nanaša se na občutke jeze na vso okolico zaradi resničnega ali umišljenega zapostavljanja.

Besedna agresivnost se kaže kot sovražen odnos v načinu (prepirljivost, kričavost) ali vsebini (grožnje, preklinjanje, kritizerstvo) besednega sporočanja.

Sumničavost je projekcija sovražnosti na druge in se kaže kot nezaupljivost in previdnost do drugih ali kot prepričanje, da drugi osebo zaničujejo ali ji želijo škoditi.

Občutki krivde so navznoter obrnjena agresivnost. Oseba je prepričana, da je slaba, da ravna narobe in jo zato muči slaba vest.

Rezultati

Družina

Osnovni podatki o družini

Povprečna starost matere v raziskovani skupini je 37,9 let (30–50 let, stand. deviacija 8,4), očeta 41,6 let (32–58 let, stand. deviacija 8,4). Starost staršev v kontrolni skupini se ne razlikuje bistveno. Povprečna starost matere je 41,4 let (32–55 let, stand. deviacija 4,8), očeta pa 43,7 let (37–63 let, stand. deviacija 4,5).

Starši mladostnikov raziskovane skupine imajo v velikem odstotku nedokončano ali končano osnovno šolo (43 %) in le manjši del visoko izobrazbo (8 %). Razmerje je pri starših v kontrolni skupini ravno obrnjeno. Razlike v izobrazbi lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem (hi-kvadrat = 41,1).

Velikost družine smo opredelili s številom sorojencev. V kontrolni skupini prevladujejo mladostniki z enim sorojencem (84,0 %). Nihče med njimi ni edinec, 10 jih ima dva brata ali sestro in le 2 imata tri sorojence. V raziskovani skupini smo ugotovili, da so družine večje. 30 (48,4 %) izmed njih jih je edincev ali z enim sorojencem, ostali pa izhajajo iz večjih družin, tudi do 9 bratov in sester.

Struktura družine

Strukturo družine smo razvrstili v tri oblike:

- popolna družina – prisotna sta oba starša,
- nepopolna družina – prisoten je le eden od staršev ter
- sestavljena družina – mati/oče živi z novim partnerjem.

Statistično pomembno več mladostnikov iz kontrolne skupine živi v popolni družini.

Ozračje v družini

Zbrali smo podatke o naslednjih kazalcih ozračja v družini:

- dobro,
- sproščeno,
- neagresivno,
- prijetno,
- strpno,
- urejeno,
- neprepirljivo,
- razveseljujoče,
- uvidevno,
- neobremenjujoče,
- razumevajoče in
- ljubeče.

Posamezne kazalce ozračja so anketiranci ocenili od ena do pet, pri čemer ena pomeni, da je opis popolnoma neustrezen, pet pa ravno nasprotno (npr. 1 – ozračje ocenju-

je kot prepirljivo, 5 – neprepirljivo ozračje). Ostala števila predstavljajo stopnje med obema skrajnostima.

Mladostniki raziskovane skupine so ozračje v svoji družini označili bolj negativno kot njihovi vrstniki v kontrolni skupini. Statistično značilne razlike ($p < 0,05$) v oceni ozračja v družini med raziskovano in kontrolno skupino so prisotne pri vseh kategorijah, razen dveh (neprepirljivo in razveseljujoče).

Zdravstveno stanje

Za oceno splošnega zdravstvenega stanja smo ugotavljali prisotnost naslednjih simptomov:

- nespečnost,
- motnje hranjenja,
- zaprtje,
- aritmije,
- utrujenost,
- glavobol,
- pogostost poškodb.

Prisotnost in izraženost posameznega simptoma so anketiranci ponovno ocenili od ena do pet.

Med skupinama ni statistično pomembnih razlik. Mladostniki obeh skupin se ocenjujejo kot zdravi, brez kroničnih bolezni ali trajnih telesnih motenj.

Socialni stiki

Razlika v pogostosti socialnih stikov mladostnikov iz kontrolne in raziskovalne skupine ali v njihovem občutju priljubljenosti med vrstniki ni statistično značilna.

Nasilje

Opredelitev nasilja

Mladostniki so med navedenimi raznimi oblikami vedenja označili tiste, ki jih smatrajo za nasilne. Tako smo dobili podatke o njihovem opredeljevanju raznih oblik nasilnega vedenja ter dobili odgovor na vprašanje, kako pojmujejo verbalno, neposredno in posredno agresivnost.

Statistično pomembno razliko smo ugotovili le v opredelitvi verbalnega nasilja, kar lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem (hi-kvadrat = 7,5).

Odnos do nasilja

Mladostniki iz raziskovane skupine bolj sprejemajo nasilje (jim je v užitek, so ravnodušni do njega, moti jih le, če so sami žrtev, ...) kot njihovi vrstniki.

Razliko v odnosu do nasilja lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem (hi-kvadrat = 22,6).

Izpostavljenost nasilju v družini

Nasilnost je bila prisotna v družini (73 %) in izvajana nad mladostniki raziskovane skupine (55 %) v dosti večjem odstotku kot v kontrolni skupini (prisotnost – 33 %, izvajanje nad mladostnikom – 12 %).

Razlika v prisotnosti nasilja v družini je statistično pomembna z manj kot 1 % tveganjem ($hi\text{-}kvadrat = 33,0$).

Nasilnost

Zbrali smo tudi podatke o prisotnosti besedne ali telesne agresivnosti v vedenju mladostnikov iz raziskovane in kontrolne skupine kot so jo sami navedli.

Statistično pomembnost razlike lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem ($hi\text{-}kvadrat = 27,3$).

Vzroki za nasilno vedenje kot so jih navedli mladostniki se prav tako razlikujejo. V raziskovani skupini sta najpomembnejša neobvladljivost čustev (26 %) in okoliščine (31 %) ter posnemanje vzornikov (5 %), medtem ko so za mladostnike raziskovane skupine daleč najpomembnejše okoliščine.

Statistično pomembnost razlik lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem ($hi\text{-}kvadrat = 17,0$).

Agresivnost kot osebna lastnost

Za merjenje agresivnosti sem uporabila Buss-Durkeejev vprašalnik.

Rezultate smo primerjali z analizo varianc ter s t-testom. V obeh primerih se je z manj kot 5 % tveganjem pokazala statistično značilna razlika v vseh kategorijah agresivnosti razen verbalne agresivnosti.

Največja razlika med raziskovano in kontrolno skupino je v izraženosti telesne agresivnosti.

V kontrolni skupini je devet mladostnikov, pri katerih telesna agresivnost ni prisotna, medtem ko v raziskovani skupini takih posameznikov ni. Šest mladostnikov v raziskovani skupini ima maksimalno izraženo to obliko agresivnosti (kontrola – 0). Primerjava kumulativnih odstotkov pokaže, da ima 50 % mladostnikov iz raziskovane skupine telesno agresivnost izraženo v šestih ali več stopnjah od skupno desetih. Pri 50 % mladostnikov kontrolne skupine je izražena v manjši meri (štiri ali manj).

Statistično pomembnost razlik lahko potrdimo z manj kot 5 % tveganjem.

Avtoagresivnost

Pogostost misli in samomor in število poskusov samomora je v raziskovani skupini večje kot v kontrolni.

Statistično pomembnost razlik lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem ($hi\text{-}kvadrat = 20,9$).

Televizija in video igrice

Televizija

Gledanost posameznih zvrsti filma je pokazala večjo nagnjenost mladostnikov iz raziskovane skupine za filme z nasilno vsebino. Prav tako se skupini razlikujeta v tem, koliko časa mladostniki dnevno povprečno namenjajo spremljanju televizijskega programa.

Statistično pomembnost obeh omenjenih razlik lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem (hi-kvadrat = 17,8).

Mladostniki se ob gledanju nasilja razlikujejo po občutkih, ki jim jih le-to vzbuja. V kontrolni skupini sta pogosteje izražena strah ali jeza, medtem ko pri njih ni užitka, ki je v raziskovani skupini pogost.

Statistično pomembnost razlik lahko potrdimo z manj kot 5 % tveganjem (hi-kvadrat = 14,6).

Videoigrice

Med skupinama ni statistično pomembnih razlik v deležu mladostnikov, ki igrajo videoigrice ali v času, ki ga za to namenjajo.

Razlike so le v motivih za igranje. V raziskovani skupini se mladostniki za igranje odločajo predvsem zaradi urjenja ročnih spretnosti ali uničevanja sovražnika, medtem ko se mladostniki v kontrolni skupini odločajo predvsem zaradi izziva izboljšanja rezultata.

Statistično pomembnost razlik lahko potrdimo z manj kot 1 % tveganjem (hi-kvadrat = 21,8).

Razpravljanje

Družina

V družini razvije otrok najpomembnejše lastnosti, stališča in vedenje, ki so značilni zanj še tudi kasneje, ko se od družine osamosvoji. Funkcionalnost družine določajo mnogi dejavniki, ob katerih poteka otrokov osebni razvoj (35).

Med mladostniki iz naše raziskovane skupine jih statistično pomembno več izhaja iz nepopolnih in sestavljenih družin. Čeprav sama popolna sestava družine še ne zagotavlja ustreznih pogojev za otrokovo odraščanje, pa je očitno, da je v primerih, kjer je odsoten eden od staršev ali pa je prihajalo do večjih sprememb v sestavi družine še v času otrokovega razvoja, več možnosti zapletov v času odraščanja. To potrjujejo tudi podatki o sestavi družine, ki smo jih zbrali v naši raziskavi.

Še podrobnejše potrditve pomenov otrokovega doživljanja družinskega dogajanja pa najdemo v razlikah, ki se kažejo v opisu družine pri mladostnikih iz obeh skupin.

Razen pri dveh kategorijah opisa se pri vseh ostalih kaže, da prinašajo mladostniki iz kontrolne skupine izrazito boljše izkušnje iz družinske skupnosti, ki je oblikovala že njihov zgodnji razvoj. Mladostniki, ki izkazujejo v svojem vedenju več nasilja in drugih ob-

lik slabe prilagojenosti, so odraščali v bolj agresivnem, manj strpnem, manj urejenem, bolj prepirljivem, manj razumevajočem in zlasti manj ljubečem družinskem ozračju. Ta ugotovitev je tudi v skladu s podatki iz strokovne literature (19, 20), ki povezuje razvoj nasilnega vedenja z neugodnimi zgodnjimi izkušnjami in otroštvu. Hkrati pa nam je ob tem še bolj razumljivo dejstvo, da so otroci in mladostniki iz nefunkcionalnih družin še bolj sprejemljivi za druge, zunanje vplive, do katerih so tudi manj kritični in manj »odporni« za njihov škodljivi učinek.

Zdravstveno stanje

Splošno zdravstveno stanje je po lastni oceni mladostnikov obeh skupin sorazmerno dobro. Čeprav se vrsta telesnih, posebno psihosomatskih in konverzivnih motenj največkrat povezuje z nerazrešenimi emocionalnimi konflikti (36), pa očitno mladostniki, ki so bili vključeni v našo raziskavo, svojih emocionalnih in identitetnih težav ne usmerjajo v telesno simptomatiko. Na svoje telesno počutje in na morebitne zdravstvene tegobe tudi ne usmerjajo velike pozornosti.

Socialni stiki

Socialno vedenje, druženje z vrstniki, razvijanje odnosov v skupini ter oblikovanje tistega dela samopodobe, ki je odvisen od sprejetosti s strani vrstnikov – vse to so za adolescentno obdobje zelo pomembne teme (37). Mladostnikovo občutje, da ga vrstniki cenijo in ga imajo radi, je vir njegove samozavesti. Zato je njegovo vedenje v skupini pogosto podrejeno merilom, ki jih ta skupina določa (20).

Mladostniki iz obeh proučevanih skupin v svoji družabnosti ne kažejo značilnih razlik, tudi svojo priljubljenost in nepriljubljenost med vrstniki ocenjujejo mladostniki iz obeh skupin skorajda enako.

Tudi ta ugotovitev potrjuje dejstvo, da si mladostniki iščejo družbo vrstnikov, s katerimi so si podobni. Povezujejo jih mnoge skupne vrednote, pa tudi skladna zanimanja in način preživljanja prostega časa. Pripadnost skupini, kjer se vedejo in ravnajo podobno, jim daje občutek varnosti in sprejetosti. Skupinska identiteta jim je pogosto opora v pomanjkanju lastne gotovosti vase.

Tako so tudi mladostniki, za katere bi mislili, da jih vrstniki zaradi neprilagojenega vedenja odklanjajo, vključeni v skupine, katerih vrednostni sistem je skladen z njihovim. Poudariti je treba, da je ocena lastnega socialnega vedenja, ki so jo podali mladostniki, subjektivna.

Nasilje

Opredelitev in odnos do nasilja

Pojma nasilja si ljudje ne predstavljamo na povsem enak način. V raziskavi nas je zanimalo, kaj si pod izrazom nasilje predstavljajo mladostniki. Med opredelitvami posameznih oblik nasilnosti v obeh skupinah ni bilo statistično pomembnih razlik razen te, da mladostniki iz raziskovane skupine verbalnega nasilja ne pojmujejo enako kot mladostniki iz kontrolne skupine. Mladostniki iz kontrolne skupine označujejo kot nasilno tudi zmer-

janje in grožnje statistično pomembno pogosteje kot mladostniki iz raziskovane skupine. To si je mogoče razlagati tudi z neposrednimi izkušnjami, ki so pri mladostnikih iz obeh skupin nedvomno različne. Videti je, kot da so mladostniki iz raziskovane skupine doživeli že toliko verbalnega nasilja, da so zanj manj občutljivi. Taka opredelitev nasilja gotovo vpliva tudi na njihovo vedenje.

Tudi v odnosu do nasilja se med skupinama kažejo statistično pomembne razlike. Mladostniki iz raziskovane skupine so do nasilja pogosteje ravnodušni, pogosteje v nasilju uživajo, redkeje jih nasilje jezi kot mladostnike iz kontrolne skupine. V splošnem so mladostniki iz raziskovane skupine do nasilja mnogo bolj strpni in ga sprejemajo kot dejstvo.

Dejstvo, da nasilja ne odklanjajo, pač pa pristajajo nanj, brez dvoma povečuje možnosti, da se tudi sami vedejo nasilno. Tak odnos jim olajšuje izbiro lastnih nasilnih vzorcev vedenja tudi v okoliščinah, ko bi imeli možnosti za manj razdiralne načine vedenja.

Izkušnje z nasiljem in nasilno vedenje

Mladostniki iz raziskovane skupine imajo iz lastne družine pomembno več izkušenj z nasilnim vedenjem kot mladostniki iz kontrolne skupine. Medtem ko skoraj tri četrtine mladostnikov iz kontrolne skupine ne pozna nasilja v lastni družini, je takih le četrtina iz raziskovane skupine. Na lastni koži je v svoji družini doživljala nasilje polovica mladostnikov iz raziskovane skupine (pol od teh večkrat ali pogosto) in osmina mladostnikov iz kontrolne skupine (manj kot pol od teh večkrat ali pogosto).

Mladostniki iz raziskovane skupine imajo torej bistveno bolj pogoste izkušnje z nasiljem že iz lastne družine. Prav izkušnje z vedenjem najbližjih oseb v obdobju otroštva pa so za razvoj osebnosti najbolj odločilne (14, 19).

Pomembne razlike ugotavljamo tudi v pogostosti nasilnega vedenja pri mladostnikih iz obeh skupin. Petina mladostnikov iz raziskovane skupine se nikoli ne vede nasilno, ta podatek zasledimo pri polovici mladostnikov iz kontrolne skupine. Večkrat in pogosto je nasilna tretjina mladostnikov iz raziskovane skupine, iz kontrolne pa se večkrat ali pogosto nasilno vede le dvajsetina mladih.

Kot razlog za svoje nasilno vedenje navajajo mladostniki iz raziskovane skupine nesposobnost za obvladovanje čustev pomembno pogosteje kot njihovi vrstniki iz kontrolne skupine. Občutek, da pač ne moreš drugače, ni dobra osnova za zavestno usmerjanje konstruktivnega vedenja. Tudi sicer neprilagojeni mladostniki kažejo nizko zaupanje vase in pomanjkanje lastne odgovornosti za svoje vedenje in ravnanje (38). Prepričanje, da je njihovo nasilno vedenje nekaj, na kar pač ne morejo vplivati, take vedenjske vzorce še utrjuje.

Mladostniki iz kontrolne skupine vidijo najodločilnejši razlog za svoje nasilno vedenje v zunanjih okoliščinah. Pojmujejo ga torej kot svojo reakcijo na neko zunanjo obremenitev ali preizkušnjo, ne pa kot svojo značilno potezo.

Nasilnost kot osebnostna lastnost

Agresivnost kot skupek različnih osebnostnih lastnosti (ne le kot konkreten način vedenja) je mogoče ovrednotiti s psihodiagnostičnimi sredstvi (4), torej s standardiziranimi usmerjenimi vprašalniki oziroma psihološkimi testi.

Da bi podatek o samem nasilnem vedenju dopolnila tudi s psihodiagnostično oceno, sem dala mladostnikom raziskovane in kontrolne skupine izpolniti Buss-Durkeejev vprašalnik agresivnosti.

Rezultati te ocene kažejo statistično pomembne razlike pri vseh kategorijah agresivnosti, razen na lestevici verbalne agresivnosti. Ta ugotovitev osvetli celovitost problematike nasilja pri mladostnikih iz raziskovane skupine. Njihovo nasilno vedenje torej ni le zunanji odziv na neko subjektivno ali objektivno ogrožujočo zunanjo situacijo, temveč vzorec obnašanja, ki izvira iz osebnostne naravnosti, celotnega načina doživljanja, značilnega za nasilnega mladostnika. Agresivnost kot osebnostna lastnost se oblikuje in utrjuje zelo zgodaj v strukturiranju osebnosti. Torej v obdobju, ko je posameznik še zelo odvisen od vplivov družine (20). Razumevanje nasilnosti pri mladostnikih tudi s tega stališča nas vzpodbuja k celostni obravnavi in preprečevanju takega vedenja. Sama sprememba vedenja ni mogoča, če neugodni globlji osebnostni mehanizmi ostajajo nerazrešeni.

Avtoagresivnost

Mnoge raziskave agresivnosti (4, 14, 20, 38) ugotavljajo tesno povezanost med nasilnostjo, usmerjeno navzven, in nasilnostjo, obrnjeno navznoter (avtoagresivnost). Ta se lahko kaže na različne načine: s pogostim razmišljanjem o samomoru, v posrednem samopoškodovalnem vedenju (tvegani športi), s samopoškodbami, poskusi samomora, samomorom (39, 40).

Veliko pogostot povezave navzven in navznoter usmerjene agresivnosti potrjujejo tudi raziskave pri slovenskih mladostnikih (20, 38, 41). Tudi v pričujoči raziskavi smo pri mladostnikih iz raziskovalne skupine ugotovili pomembno pogostejše pojavljanje razmišljanja o samomoru in samih poskusov samomora kot pri mladostnikih iz kontrolne skupine. Razmišljanja o samomoru (kot pogosto ga navaja kar tretjina mladih iz raziskovane skupine in le dvajsetina tistih iz kontrolne skupine) so eden od resnih dejavnikov tveganja za samomor (41, 42), ki ga kot opozorilo ne smemo kar preslišati. Pomembna samomorilna nevarnost je prav v slovenski populaciji mladih povezana samo z mladostniki, ki so neprilagojeni in izkazujejo svojo problematiko z vedenjskimi motnjami (38). Dejstvo, da je kar polovica mladostnikov iz raziskovane skupine že poskušala napraviti samomor (petina ima za seboj več takih poskusov), nas mora opozoriti na to, da gre za mlade, ki so resnično potrebni pomoči. Ker njihovo nasilno vedenje sproži pri ljudeh več odpora in odklonitve kot razumevanja, je to vprašanje še posebno zapleteno.

Mediji

Mediji nudijo človeku mnogo različnih vrst doživetij. Od opazovalca, »uporabnika«, sama je odvisno, kako jih izbira, in kako povezuje medijska sporočila s svojimi lastnimi doživljanji, zanimanji in motivi. Pri primerjavi odgovorov mladostnikov v naši raziskavi glede izbire medijskih sporočil je značilno, da so mladostniki iz raziskovane skupine pokazali mnogo ožjo izbiro sporočil, ki so jim privlačna. To kaže njihovo manjšo fleksibilnost, hkrati pa tudi manjše možnosti za sprejemanje različnih vrst doživljanja (redkeje kot mladostniki iz kontrolne skupine se odločajo za spremljanje dram in celo komedij – s tem so prikrajšani ne le za bolj poglobljeno doživljanje, ampak celo za sprostitiv s humorjem).

Po času, ki ga preživijo ob spremljanju televizijskega programa, se mladostniki iz obeh skupin ne razlikujejo značilno. Ta podatek kaže na to, da sam čas izpostavljenosti medijskim vplivom še ne odloča tudi o tem, kako in s kakšnimi posledicami se ta izpostavljenost odraža v doživljanju in vedenju mladostnikov.

Odgovori o občutkih, s katerimi mladi spremljajo nasilje v medijih, govorijo o tem: enako sporočilo je mogoče doživeti na različen način. Mladostniki iz raziskovane skupine se od vrstnikov iz kontrolne skupine razlikujejo predvsem po tem, da se na nasilje, prikazano v medijih, odzivajo z manj jeze, manj strahu, manj odpora in pogosteje celo z užitkom. Njihov odziv na nasilje v medijih je v marsičem v skladu z njihovim splošnim odnosom do nasilja. Sprejemajo ga kot dejstvo, ne odzivajo se nanj odklonilno v smislu vrednostne ocene in odločitve.

Zanimivo bi bilo ugotoviti, v kakšni povezavi z njihovimi osebnostnimi lastnostmi in vedenjem je podatek, da nasilje v medijih v njih ne sproži občutja strahu tako pogosto kot pri njihovih kontrolnih vrstnikih. Je razlog v tem, da so tudi sami bolj nasilni in se znajo braniti, ali morda v tem, da uspejo strah bolj zanihati (in ga sprostiti posredno s tem, da napadajo)? Ugotavljanje tako zapletene dinamike žal presega možnosti in doseg pričujoče raziskave.

Tudi v večini odgovorov o igranju videoigric pri mladostnikih obeh skupin ne najdemo statistično pomembnih razlik. Podatki o pogostosti in trajanju ukvarjanja s to dejavnostjo so skladni v obeh skupinah.

Pri odgovorih mladostnikov o motivih za igranje videoigric ugotavljamo, da je med mladimi iz raziskovane skupine pogostejši motiv tekmovanje in občutje nekakšne notranje prisile (»nekaj me žene«), ki je zelo podoben opisu kompulzivnega vedenja, značilnega za odvisnike (alkohol, cigarete, kockanje, hrana ...). Mladostniki iz kontrolne skupine pogosteje opisujejo kot motiv sprostitev in prijetno vznemirjenje. Podobno kot pri izbiri filmov je pri odzivu na videoigrice videti, da so mladostniki iz raziskovane skupine manj dovzetni za pozitivne in prijetne spodbude s strani medijev. Doživljanje ob dogajanju, ki ga posredujejo mediji, pa naj gre za film, televizijo ali videoigrice, bolj povezujejo s svojimi težnjami po ekspanzivnem obvladovanju zunanjega prostora kot pa z možnostjo prijetne sprostitev, ki bi lahko celo spodbujala k razmišljanju in poglobljenemu čustvovanju (kot pri sorazmerno velikem številu kontrolnih mladostnikov), ali pa k urjenju spretnosti (kot pri kontrolnih mladostnikih, ki jih k igranju videoigric spodbuja možnost izboljševanja lastnih rezultatov).

Navedbe mladostnikov, ki opisujejo razloge, zakaj so jim videoigrice najbolj privlačne, so v skladu z ostalimi ugotovitvami. Mladim iz raziskovane skupine je najbolj všeč pri igranju videoigric to, da uničujejo sovražnika ter da dogajanje obvladujejo. Še enkrat pogosteje kot njihovi kontrolni vrstniki z igranjem videoigric sproščajo jezo in agresivnost. Redkeje kot mladostniki iz kontrolne skupine doživijo igrice kot izziv za izboljšanje lastnih rezultatov. Torej jim je dimenzija učenja z lastnim prizadevanjem bolj tuja kot njihovim kontrolnim vrstnikom. Tudi ta podatek poudarja možnost različnega doživljanja enakih dražljajev pri mladostnikih z različno usmerjenostjo agresivnosti. Konstruktivna, pozitivna agresivnost, ki pomaga dejavno in s prizadevanjem obvladovati različne preizkušnje, je bolj tuja mladostnikom, ki se splošno vedejo bolj nasilno.

Preverjanje hipotez

1. Hipotezo, da mladostniki iz raziskovane in kontrolne skupine izhajajo iz enakih družinskih razmer, naše ugotovitve zavračajo. V družinah mladostnikov iz raziskovane skupine je pomembno več neugodnih dejavnikov kot v družinah mladih iz kontrolne skupine.
2. Hipotezo o skladnosti telesnega zdravja pri mladostnikih iz obeh skupin lahko potrdimo.
3. Ugotovitve raziskave potrjujejo hipotezo, da svoje socialno vedenje mladostniki iz obeh skupin subjektivno doživljajo podobno. Da dosežejo enako občutje sprejetosti pri vrstnikih, si izbirajo družbo, ki je skladna z njihovim vrednostnim sistemom.
4. Hipotezo, da imajo mladostniki iz obeh skupin enake izkušnje z nasiljem v družini, v kateri so odraščali, moramo zavreči. Mladostniki iz raziskovane skupine so bili značilno pogosteje kot njihovi vrstniki priče in žrtve nasilja v svoji družini.
5. Zavračamo hipotezo, da imajo mladostniki iz obeh skupin enak odnos do nasilja. Mladi iz raziskovane skupine nasilje splošno manj zavračajo, ga ne odklanjajo in so do njega bolj ravnodušni kot mladostniki iz kontrolne skupine, ki nasilje kot vrednoto odločneje odklanjajo.
6. Rezultati raziskave zavračajo hipotezo, da se v nasilnosti vedenja in agresivnosti kot osebnostni potezi mladostniki iz obeh skupin ne razlikujejo. Mladostniki iz raziskovane skupine se značilno pogosteje vedejo nasilno, to njihovo vedenje pa je povezano s temeljnimi osebnostnimi lastnostmi, po katerih se od kontrolnih mladostnikov prav tako pomembno razlikujejo po višji stopnji agresivnosti.
7. Hipotezo, da med mladostniki obeh skupin ni razlike v avtoagresivnosti, moramo na osnovi prepričljivih rezultatov zavrniti. Mladostniki iz raziskovane skupine kažejo izrazitejšo avtoagresivnost tako s pogostejšo mislijo na samomor kot s poskusi samomora.
8. Rezultati raziskave zavračajo hipotezo, da je odziv na nasilje v medijih pri mladostnikih iz obeh skupin enak. Mladostniki iz raziskovane in kontrolne skupine se med seboj razlikujejo po doživljanju nasilja v medijih, po tem, kaj jim je v medijskih sporočilih privlačno, ter po motivih za sprejemanje nasilnih sporočil medijev.

Zaključki

Raziskava vpliva nasilja v medijih je potrdila dejstvo, da je nasilnost v obdobju adolescence celostna in zapletena tema. Na pojavnost in razvoj nasilnega vedenja vplivajo med drugimi dejavniki tudi mediji s svojimi sporočili, ki so polna nasilja. O tem, kako sprejemljiv je mladostnik za ta sporočila, odločajo njegove osebnostne značilnosti ter lastne izkušnje z nasiljem, ki ga doživlja od otroštva dalje, še posebno v krogu družine.

Raziskava je potrdila pomen zgodnjih izkušenj v družini ter povezavo med odnosom (stališči) mladostnikov do nasilja ter njihovim lastnim nasilnim vedenjem. Rezultati opozarjajo tudi na neposredno povezanost nasilja, usmerjenega navzven, ter avtoagresivnosti mladostnikov. Vplivi medijev so toliko bolj odločilni in dejavni, kolikor več neugodnih

izkušenj z nasilnostjo ima mladostnik, ki jim je izpostavljen. Ugotovitve raziskave so potrdile, da so za nasilje v medijih bolj sprejemljivi mladostniki iz nefunkcionalnih družin in tisti, ki bili sami v otroštvu žrtve nasilja.

Z raziskavo zbrani rezultati nam še nikakor ne dajejo dokončnega odgovora na to, kakšen je vpliv nasilja v medijih na nasilno vedenje mladih. Nasilje, prikazano v medijih, zagotovo ni edini vzrok širjenja nasilniškega vedenja v adolescentski populaciji. Naša raziskava pa je pokazala, da se sporočila o nasilju v medijih neugodno seštevajo s tistimi osebnostnimi lastnostmi, ki se oblikujejo že v zgodnejših obdobjih razvoja. Pri mladostnikih, ki so doživljali nasilje v družini, opažamo izrazitejšo agresivno osebnostne poteze in drugačna sprejemanja nasilja v medijih. Njihovo nasilno vedenje je po vsej verjetnosti povezano z obojim.

Pri obravnavi in preprečevanju nasilja mladih se torej ne smemo ustaviti le pri omejevanju medijskih vplivov, temveč je treba upoštevati tudi pomen drugih dejavnikov, ki oblikujejo osebnostni razvoj otrok. Vloga družine in splošen odnos do nasilja v socialnem prostoru sta pri tem bistvenega pomena.

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. Martini Tomori za vse nasvete, spodbude in strokovno znanje ter za številne ure, ki mi jih je namenila.

Vodstvom šol in zavodov ter njihovim psihologom se zahvaljujem za pripravljenost na sodelovanje v raziskovalni nalogi. Za strokovno in obilno pomoč pri obdelavi podatkov se zahvaljujem Siniši Stikoviču, prav tako Urbanu Grolegerju, dr. med., in dr. Tonetu Pačniku, klin. psih., za koristne nasvete pri zbiranju in obdelavi podatkov. Kolegici Dušanki Kavšek, abs. med., ki je z menoj začela pričujočo nalogo, se zahvaljujem za pomoč pri sestavi vprašalnika. Doc. dr. Tinetu Stanovniku se zahvaljujem za prevod povzetka.

Brez mnogih mladostnikov, ki so potrpežljivo izpolnjevali vprašalnik, pričujoča raziskava ne bi bila izvedljiva, zato se jim zahvaljujem za njihovo pripravljenost.

Literatura

1. Centerwall BS. Television and the Development of the Superego: Pathways to Violence. In: Chiland C, Young JG, eds. *Children and Violence*. Northvale: Aronson, 1994: 178–97.
2. Freud S. *Instincts and their vicissitudes*. London: Hogarth Press, 1910.
3. Buss AH. *The psychology of aggression*. New York: Wiley, 1961.
4. Pačnik T. *Podoba o sebi ter problem agresivnosti pri normalnih, depresivnih in parasuicidalnih adolescentih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska Fakulteta Univerze v Ljubljani, 1992.
5. Harre R, Lamb R, eds. *The Dictionary of Psychological and Clinical Psychology*. Oxford: Basil Blackwell, 1986: 54.
6. Nastran Ule M. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče Ljubljana, 1994: 155–69.
7. Freud S. *Beyond the pleasure principle*. London: Hogarth Press, 1923.
8. Lamovec T, Rojnik A. *Agresivnost*. Ljubljana: DDU Univerzum, 1978: 11–45, 116–27.
9. Nunberg H. *Principles of psychoanalysis*. New York: International University Press, 1955.

10. Klein H. *The psychoanalysis of children*. London: Hogarth, 1937.
11. Žužul M. *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socialističke omladine Hrvatske, 1989: 7–148.
12. Adler A. *Individualna psihologija*. Beograd: Filozofska biblioteka, 1937: 58–62.
13. Fromm E. *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Zagreb: Naprijed, 1975: 20–35.
14. Dollard J, Miller N, Mowrer O, Sears R. *Frustration and aggression*. New Haven: Yale U Pr, 1939.
15. Berkowitz L. *Aggression: A social psychological analysis*. New York: Mc Graw, 1962.
16. Bandura A. *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1973.
17. Bandura A. Social learning through imitation. In: *Nebraska symposium on motivation*. Lincoln: U Nebr Pr, 1962.
18. Bandura A, Grusec J, Menlove FL. Observational learning as a function of symbolization and incentive set. *Child Dev 1966; 37*: 499–506.
19. Bandura A, Walters RH. *Social learning and personality development*. New York: Rinehart and Winston, 1963.
20. Tomori M. *Osebnostne in socialne determinante pri nastanku in razvoju alkoholizma*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Univerzitetna psihiatrična klinika, 1987.
21. Bandura A. Influence of models reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *J Pers Soc Psychol, 1965; 1*: 589–95.
22. Marks Greenfield P. *Mind and media*. London: Fontana Paperbacks, 1984: 32–85.
23. Daniel JD, Strasburger VC. Children and the influence of the media. *Prim Care 1994; 21*: 747–58.
24. Kokolj M. Sredstva masovnog informisanja I njihov uticaj na omladinsko prestopništvo.
25. Pearl D. Violence and aggression. *Society 1984; 8*: 17–22.
26. Black D, Newman M. Television violence and children. *BMJ 1995; 310*: 273–4.
27. Sege R, Dietz W. Television Viewing and Violence in Children: the Pediatrician as Agent for Change. *Pediatrics 1994; 94*: 600–7.
28. Dominick J. Videogames, Television Violence, and Aggression in Teenagers. *Communication 1984; 135*–47.
29. Charren P, Gelber A, Arnold M. Media, Children and Violence: A Public Policy Perspective. *Pediatrics 1994; 94*: 631–7.
30. Eron LD, Huesmann LR, Lefkowitz MM, Walder LO. Does television violence cause aggression? *Am Psychol 1972; 27*: 253–63.
31. Rivara FP, Farrington DP. Preprečevanje nasilja. *JAMA 1995; 5*: 5–12.
32. Wurtzel A, Lometti G. Researching Television Violence. *Society 1984; 8*: 22
33. Lamovec T. *Priročnik za psihologijo motivacije in emocij*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta Univerze v Ljubljani, 1988: 104–24.
34. Adamič Š. *Temelji biostatistike*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
35. Tomori M. *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO, 1994.
36. Tomori M. *Psihologija telesa*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990.
37. Adams GR. *Adolescent life experiences*. Pacific Grove: Brooks-Cole, 1994.
38. Tomori M. Personality characteristics of adolescents with alcoholic parents. *Adolescence 1994; 29*: 949–59.
39. Mrevlje GV. Oblike, vzročnost in dinamika samomorilnega vedenja pri otrokih in mladostnikih. In: *Priročnik seminarjev o problemih uničevalnosti in samouničevalnosti pri mladih na Slovenskem*. Ljubljana: Meridiana, 1995: 14–26.
40. Mrevlje GV. Samomor kot zdravstveno-socialni pojav na Slovenskem. In: *Priročnik seminarjev o problemih uničevalnosti in samouničevalnosti pri mladih na Slovenskem*. Ljubljana: Meridiana, 1995: 104–13.
41. Tomori M. *Problematično pitje v adolescenci – možna napoved sindroma odvisnosti od alkohola*. Vico Versa, 1995, 9: 1–36.
42. Groleger U, Stanič-Gruden O. *Psihosocialne značilnosti suicidalnih mladostnikov*. Prešernova naloga. Ljubljana: Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1992.